

Cevat Dursunoğlu (1892-1970)

Cevat Dursunoğlu

Eđitimci, siyaset adamı ve yazar. 11 Temmuz 1892'de Erzurum'da, dđnyaya geldi. "Dursunbeyođlu" ailesindedir. İlkokulu Erzurum'da Ayaz Paşa ve Numune-i Terakki İbtidâî Mektepleri'nde (1896-1902) tamamladı. Orta öğrenimine Erzurum Mülkî Rüşdiye ve İdâdî Mektebi'nde devam edip bu okuldan 1910 tarihinde birincilikle mezun oldu. Aynı yıl Maârif Nezareti'nin açmış olduğu sınavı kazanarak yüksek öğrenim için Almanya'ya gönderildi. Almanya'da Berlin İlfeld Gimnazyumu Felsefe Fakóltesi'nde Almanca öğrenimi (1910-1911), Jena (Yena) Üniversitesi'nde de (1911-1914) felsefe, sosyoloji ve pedagoji öğrenimi gördü.

I. Dünya Savaşı'nın başında III. Ordu (Erzurum) bünyesindeki "Kayak Müfrezesi"nde teğmen olarak görev aldı. 1915 Mart'ında Pasinler Cephesi'nde bulundu. Nisan 1915-Şubat 1916 tarihleri arasında Erzurum Menzil Müfettişliği'nde Erkân-ı Harbiye Almanca tercümanı olarak görev yaptı. Erzurum'un Ruslar tarafından işgali üzerine Erzincan'a gönderildi. Kısa bir süre sonra Diyarbakır'da II. Ordu emrinde istihbarat subaylığı görevine başladı. 1917'de Makedonya ve Romanya Cepheleri'nde vazife gördü. Geçirdiđi tifüs hastalığı sebebiyle 1918 yılının yazında İstanbul'da Harbiye Nezareti Ordu Dairesi Başkanlığı'na mütercim olarak verildi. 4 Aralık 1918'de İstanbul'da terhis oldu.

I. Dünya Savaşı'ndan sonra İstanbul'da üç hafta kalan Cevat Bey, bu süre zarfında Vilayât-ı Şarkıyye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin toplantılarına katılma fırsatı buldu. 3 Mart 1919'da "Vilayât-ı Şarkıyye Müdâfaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin Erzurum Şubesi" Cevat Bey'in İstanbul'dan getirdiği yetki belgesine göre açıldı. Bu tarihten itibaren tüm yurdun kaderini etkileyecek olan Erzurum'daki teşkilatlanma süreci hız kazanırken Cevat Bey de bu süreçteki aktif simalardan biri oldu.

Erzurum'da Milli Mücadele'nin sesi haline gelen Albayrak Gazetesi yayın heyeti içerisinde yer alan Cevat Bey, gazete sütunlarında İtilâf devletlerinin haksız işgallerine karşı yazılar yazmaya başladı. Milli vicdanı canlı tutmaya gayret ediyor, Erzurum'daki özel ilkokulda çalışıyordu. Aynı zamanda Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kâtiplik görevini üstlenmişti. Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti, Mustafa Kemal Paşa, Erzurum'a gelinceye kadar ülkenin içinde bulunduğu şartlara karşı bölgesel bir kurtuluş hareketi başlatmış, Cevat Bey de hem heyet-i faîle azası hem de cemiyetin umumi kâtiibi olarak bu hareketin içinde yer almıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Erzurum'da askerlikten istifasını "Anafartalar kahramanının bütün köprüleri yıkışı" olarak değerlendiren Cevat Bey, 17 Haziran 1919'da düzenlenen Erzurum Vilâyet Kongresi'ne katılmış, 23 Temmuz 1919 tarihli Erzurum Kongresi'nin toplanması için yapılan hazırlıkların içerisinde aktif olarak bulunmuş ve Erzurum Kongresi

merkez delegeliği hakkını Mustafa Kemal'e verip kongreye Hasankale delegesi olarak katılmıştır. 20 Temmuz 1919'da Cemiyet başkanlığına Cevat Bey'in el yazısı ile aşağıdaki istifa dilekçesi verilmiştir:

"Vilâyât-ı Şarkıyye Müdâfaa-i Hukuk-i Milliyye Cemiyeti Riyâseti'ne, Erzurum

20 Temmuz 335/1919

"Evvvelce müzakere edildiği vecihle yerlerimize, Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Beyefendi Hazretleri intihâb edilmek üzere Umumi Kongre Erzurum Mümessillîği'nden isti'fâ' eylediğimizi arz eyleriz."

Dursunbeyzâde

Mütekâid Binbaşı

M. Cevad

Kâzım

Mustafa Kemal Paşa, Nutuk'ta bu istifa ile ilgili şunları kaydeder: *"...Bizim Erzurum Kongresi'ne girmemizi kolaylaştırmak için kongreye Erzurum delegesi olarak seçilmiş olan Emekli Binbaşı Kâzım ve Dursunbeyzâde Cevat Beyler delegelikten istifa ettiler..."*

Cevat Bey, Erzurum Kongresi esnasında oluşturulan encümenlerden "Bütçe Encümeni" ile Nizamname Encümeni içerisinde yer almıştı. Cevat Bey'in kongrede göze çarpan en belirgin özelliği ise nizamname müzakereleri esnasında Trabzon delegeleri ile beraber yapılacak olan teşkilatlanmada, temsilcilerin yerel yöneticilerden belirlenmesi önerisine karşı seçim yoluyla oluşturulması fikrini savunmuş olmasıydı.

Cevat Bey, 1960 yılında kendisi ile yapılan bir söyleşide Mustafa Kemal Paşa ile de ilgili olmak üzere konu hakkında şu değerlendirmelerde bulunmuştu:

"Kongrede şöyle bir mesele oldu, bu da Mustafa Kemal'in toleransını ve tahammülünü göstermek bakımından nakle değer. Kongre nizamnamesi görüşülürken bir teklif yapıldı. Her yerde Müdâfaa-i Hukukların reisliğini valiler, ikinci reisliğini de asker heyeti reisleri alsın. Kazalarda da kaymakamlar ve asker şubesi reisleri bu teşkilatın başında olsun. Bu öneri kabul edildiği gün teşkilat milli bir halk teşkilatı olmaktan çıkıyordu. Tabii ilk evvela biz buna karşı cephe aldık. Hatta hiç unutmam ben o gün kitabet yerindeydim. Paşa'dan söz istedim. "Ne yapacaksınız?" dedi. Bu teklife mukabele edeceğim dedim. Paşa bir kâğıdın üzerine "Niçin söz istiyorsun? Ne yapacaksınız?" yazarak bana verdi. Ben bu teklife karşı mücadele edeceğim dediğimde kâğıda aynen: "Söz veriyorum mutedil ol" diye yazarak bana verdi. Bu tarihi bir vesika idi. Ama tarih cereyan ederken insan vesikalarının değerini bilmez. Ben de kâğıdı okudum ve yırtıp attım. Sözümü alarak çıkıp konuştum. Konuşmanın neticesinde Mustafa Kemâl, işi halledebilmek için tuttu beş kişilik bir heyet seçti. Ama öyle bir seçtirme yaptı ki; heyetten üç kişi teklife muarız, iki kişi ise az çok teklife mutabık idi ki; onlardan biri de Rauf Bey'di. Biz bu konuyu müzakere için toplandık. Biz müzakereyi yaparken bizim esbâb-ı mûcibemiz şuydu: bugün burada Anadolu'da bulunan valilerin hepsi İstanbul Hükümeti tarafından tayin edilmiş adamlardır. Asker reisleri de öyledir. Binaenaleyh, kendi elimizle mukadderimizi onlara teslim ediyoruz. Bunlar şahsen azledilse bile yerlerine yine onlardan biri gelecektir. Bu takdirde millî teşekkül ortadan kalkacaktı. Müzakere çok uzun sürdü. Müzakere esnasında Mustafa Kemal Paşa, bizim bulunduğumuz odaya girdi. Odada bizim şiddetli münakaşamızı görünce Rauf Bey'i bir tarafa çekti. Rauf Bey'le konuşurken, "bu mücadeleyi kısa keselim, işi tatlıya bağlayarak dedikleri hâl noktasından gelerseniz çok daha hayırlı olur" ve iş o noktaya vardı. Bizim teklifimiz aynen kabul edildi."

Mustafa Kemâl Paşa'yı ilk defa 1916 senesi eylül ayı başında Bingöl'de III. Kolordu Karargâhı'nda bir yedek subayken tanıyan Cevat Bey, o tarihlerde Mustafa Kemal Paşa ile tanışıp, konuşma imkânı bulamadığını belirtir. Cevat Bey'in

Mustafa Kemâl Paşa ile şahsen ilk teması 3 Temmuz 1919'da Mustafa Kemâl'in Erzurum'a gelmesi ile gerçekleşmişti. Mustafa Kemâl Paşa'nın Erzurum'dan ayrılışına kadar geçen süre içerisinde Mustafa Kemâl Paşa'yı yakından tanıma fırsatı bulan Cevat Bey, Erzurum Kongresi hazırlıkları esnasında yapılan toplantılarda Mustafa Kemâl Paşa'nın direnme yolundaki azmine ve ileri görüşlülüğüne hatıralarında sıkça yer verip bu konu hakkındaki hayranlığını dile getirmiş, onun Erzurum Kongresi esnasında açıkladığı fikirleri ise şu başlıklar altında belirlemiştir:

- *Türk vatanını istiladan kurtarmak ve bağımsızlığını sağlamak ancak Türk ulusunun mukavemet azmi ve şerefli tarihinden gelen bağımsızlık şuurunun ışığı altında milletçe teşkilatlanmak suretiyle mümkün olacaktır.*
- *Bunun içinde "kuvâ-yı milliyeyi âmil ve irade-i milliyeyi hâkim kılmak" gerekir.*
- *Osmanlı İmparatorluğu dağılmaya mahkûmdur. Türk milletine düşen vazife, milli hudutları içinde "milli devleti" kurmaktır.*
- *Yeni kurulacak olan devlet, milli iradeye dayanan bir hukuk devleti olacaktır.*
- *Emperyalist sömürge siyaseti devri tamamlanmış olup milletler hürriyetlerine ve bağımsızlıklarına kavuşacaklardır.*

1920 Eylül'ünde Bakû'de toplanan "Doğu Halkları Kurultayı"na ve -büyük bir ihtimalle- TBMM tarafından gizli bir görevlendirme ile yine aynı ay Bakû'de toplanan "Türkiye Komünist Teşkilatları Birinci Kongresi"ne katılan Cevat Dursunoğlu, yeni Türk devletinin kuruluş yıllarında eğitim sisteminin çeşitli kademelerinde üst düzey yöneticilik yapmıştır.

Cevat Bey, cumhuriyetin ilânından sonra Milli Eğitim Bakanlığı'nda görev almış; Konservatuar, Güzel Sanatlar Akademisi ile Devlet Tiyatroları'nın kuruluşunda büyük çabalarda bulunmuştur. 1925'te Konya'da yapılan Maarif Müfettişleri Kongresi'ne katılmış, bu kongrede Milli Eğitim sorunları üzerinde durularak, 1925 Haziran'ında Bakanlar Kurulu tarafından "*Maarif Müfettişi Umumileri'nin Hukuk-ı Salahiyet ve Vazifelerine Dair Talimatname*" hazırlanmıştır.

12 Ocak 1931'de *Avrupa Türk Talebe Müfettişi* olarak Berlin'e gönderilmiş, 1935'e kadar bu görevde kalmış, daha sonra yurda dönüp *Bakanlık Teftiş Kurulu Başkanlığı*'nda bulunmuştur. Bu son vazifesi sırasında *Yüksek Öğretim ve Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü* de yapan Dursunoğlu, 1942-1946 tarihleri arasında VII. Dönem Kars ve 1946-1950 tarihleri arasında VIII/I. Dönem Erzurum Cumhuriyet Halk Partisi milletvekili olarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bulunmuştur.

Atatürk'ün direktifleriyle müzik işlerinin düzenlenmesi çalışmaları içerisinde Cevat Bey, Avrupa Talebe Müfettişi olarak Berlin'den bakanlığa gönderdiği raporda, uluslararası sanat camiası tarafından tanınan Prof. Paul Hindemith'i tavsiye etmiş ve Hindemith'in Türkiye'ye gelmesini sağlamıştır. Yine, Devlet Konservatuarı Tiyatro Bölümü'nü kurmak üzere Cevat Bey'in Prof. Carl Elbert'i önerisi kabul edilerek, Carl Elbert Türkiye'ye davet edilmiştir. Carl Elbert, Türkiye'ye geldikten sonra Cevat Bey ve diğer Türk uzmanlarının yardımıyla Türk tiyatrosunu inceleme imkânı bulmuş ve uzun yıllar Türkiye'de görev yapmıştır.

Bunların yanında, 1935'te Ankara'da açılan Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi, kuruluşunu, bir taraftan Atatürk'ün dil ve tarih konularına karşı duyduğu ilgiye, diğer taraftan da o zamanki Milli Eğitim Bakanlığı Yüksekokullar Bölümü'nün Genel Müdürü olan Cevat Bey'in gayretlerine borçludur.

Cevat Bey, TBMM'ye girdikten sonra Cumhuriyet Halk Partisi Umumi İdare Heyeti Azalığı'na da seçilmiş ve 1949-1951 tarihleri arasında CHP Genel Sekreter Yardımcısı olarak vazife yapmıştır. Bu görevi süresince Ulus Gazetesi'ndeki demeç ve konuşmalarının sıklığı dikkat çeker. Cevat Bey, bir süre aynı gazetede başyazarlık da yapmıştır. 1961'de Kurucu Meclis'te görev alan Cevat Bey, 1965 yılında politikadan çekilmiştir. 12 Ocak 1970 tarihinde vefat etmiş ve Ankara'da Cebeci Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Halk Evleri ve Türk Dil Kurumu asli, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü şeref üyesi olan Cevat Bey'in 1946'da Ankara'da basılan *"Milli Mücadele'de Erzurum"* adlı eseri değerli belge ve anılarından oluşan tek hatıratıdır. Bu eser, Milli Mücadele, Erzurum Kongresi ve Erzurum'daki teşkilatlanma dönemi ile ilgili başvuru ana kaynaklardan biridir.

Politika hayatı süresince özellikle eğitim konuları ile ilgilenen Cevat Bey, TBMM Milli Eğitim Komisyon Başkanlığı da yapmış, bu konulardaki politik görüşlerini Ulus Gazetesi'nde dile getirmeye çalışmıştır. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'ndaki görevleri sırasında bazı klasik eserlerin ülkemizde bastırılıp dağıtılmasını da sağlamıştır.

Düşüncelerini zaman zaman radyo ve televizyonda yaptığı konuşmalarla kamuoyuna yansıtmaya çalışan Cevat Bey, verdiği konferanslarla Milli Mücadele günlerini, Erzurum Kongresi'ni ve Atatürk İlke ve İnkılâpları'nı özellikle gençlere anlatmaya çalışmış, ayrıca *"Tarih Yolunda Erzurum"* ve *"Yakûtiye"* gibi bazı dergiler ve çeşitli gazetelerde makaleler yazmıştır.

Cevat Bey'le beraber Bakû'ye giden Dr. Salim Cimilli onun hakkında şunları ifade eder:

"Derin bir kültüre sahipti. Okumaya felsefeden başladığı için gerek bilimsel konuların düşünce âlemindeki yerini en anlaşılır bir kalıba sokarak kafaya işler, toplumsal olayların neden ve sorunlarını gene düşünce manzumesinin verileriyle sade bir şekilde ortaya dökerdi. Çok yönlü bir kişiydi. Çok mütevazı idi..."

Cevat Bey'in 1970 yılında vefatından hemen sonra Cumhuriyet Gazetesi'nde onun hakkında bir makale yazan Sait Terzioğlu da şu ifadelerde bulunmuştur:

"Dursunoğlu'nun ölümü Erzurum ve Ankara'da olduğu kadar bütün yurttaki büyük bir üzüntü ile karşılandı. Cevat Dursunoğlu, bundan bir ay kadar önce amansız bir hastalığa yakalanmış, yapılan tedavi olumlu sonuç vermemişti. İleri yaşta idi. Fakat bu amansız hastalığa yakalandığı ana kadar hareketliliğinden, bedeni ve zihni çalışmalarından hiçbir kaybı olmamıştı. Daima çalışır, bol bol okurdu.

Bütün meziyetlerinin üstünde büyük bir insan sevgisine sahip, aydın bir kişi idi... Kendisini tanıyanların sevgi ve saygısını kazanmıştı... İlerlemiş yaşına rağmen inanılmayacak kadar derin bir hafıza kudretine sahipti. I. Dünya Savaşı ile hele Kurtuluş Savaşı ile ilgili konuları daha dünmüş gibi yaşar, bu konudaki bilgilerini samimi bir ifade ve katıksız bir Türkçe ile anlatırdı. O günlerin olaylarını naklederken kişilerin özelliklerini eksiksiz belirtirdi.

Onun etkilendiği en önemli konu Erzurum Kongresi'nin yıldönümleri idi. O gün yaklaşırken gazetelere makaleler yazar, radyolarda konuşmalar yapar, çoğu zaman yorulmadan dinlenmeden gazete bürolarını dolaşır; "ola ki işleriniz arasında hazırlık yapmayı unutmuşsunuzdur" diye önceden hazırladığı notlarını bırakırdı.

Son nefesine kadar durmadan çalışıp didindi. Milli Mücadele konularını eleştirdi. Yakın tarihimize ışık tutacak olan hatıralarını hazırlayıp bir kitapta topladı..."

Cevat Bey, Atatürk'ü tanımış ve iyi anlamış, Türk kültürüne, Türk sanatına ve Türk eğitimine sayısız hizmet vermiş bir

aydın ve vatanseverdi.

Tolga BAŞAK

KAYNAKÇA

Arşivler

Albayrak

Cumhuriyet

Emekli Sandığı Arşivi

Envâr-ı Şarkıyye

Sürelî Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi

Ulus

Kitaplar

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele I**, Ankara 1988.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk I**, Ankara 1974.

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Tek Adam Mustafa Kemal Paşa, II (1919-1922)**, İstanbul 1997.

BAŞAK, Tolga, **Millî Mücadele Günlerinde Cevat Dursunoğlu**, Ankara 2010.

BAŞAR, Zeki, **Dost Yapraklar**, İstanbul 1995.

Cumhuriyet Dönemi Eğitimcileri, Ed. Hüsnü Cırtlı, Bahri Sorguç, UNESCO Türkiye Millî Komisyonu, Ankara 1987.

ÇİLOĞLU, Fahrettin, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü Sözlüğü**, İstanbul 1999.

DURSUNOĞLU, Cevat, **Millî Mücadele'de Erzurum**, İstanbul 1998.

GOTHARG, Jaeschke, **Türk Kurtuluş Savaşı Kronolojisi, Mondros'tan Mudanya'ya Kadar (30 Ekim 1918-11 Ekim 1922)**, Ankara 1989.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Bütününüyle Erzurum Kongresi**, Ankara 1993.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, **Kâzım Karabekir**, Ankara 1991.

KONUĞU, Enver, **Selçuklulardan Cumhuriyete Erzurum**, Ankara 1992.

MUHTAR PAŞA, Gazi Ahmet, **Takvimmü's- Sinîn**, Haz. Yücel Dağlı, Dr. Hamit Pehlivanlı, Ankara 1993.

SARIHAN, Zeki, **Kurtuluş Savaşı Günlüğü I**, TTK Ankara 1993.

SU, Kâmil, **Türk Eğitimi'nde Teftişin Yeri ve Önemi**, İstanbul 1974.

TBMM Albümü, CHP Genel Merkezi (1920-1991), Ankara 1994.

USTA, İsmail, **Siyasi Tarih Üzerine Konuşmalar**, Der. Mustafa Kutlu, İstanbul 1976.

WIDMANN, Horst, **Atatürk ve Üniversite Reformu**, Çev. Aykut Kazancıgil, Serpil Bozkurt, İstanbul 1999.

Makaleler

BAYKAL, Bekir Sıtkı, "İzmir'in Yunanlılar Tarafından İşgali ve Bu Olayın Doğu Anadolu'daki Tepkileri", **Bellekten**, XXXIII/129-132, Ankara 1969, s.517-575.

DURSUNOĞLU, Cevat, "29 Ekim'in Manası", **TYE**, Yıl 2, S 7-8, Ocak 1961), s.1-7.

DURSUNOĞLU, Cevat, "Atatürk'ün Sezişleri", **Halk Gazetesi**, 10.11.1954.

DURSUNOĞLU, Cevat, "Erzurum Kongresi Sırasında Atatürk'ün Düşünceleri", **Bellekten**, XXVII/105-108, Ankara 1963, s.632-640.

DURSUNOĞLU, Cevat, "Erzurum Kongresi'nin Özelliği", **Tarih Yolunda Erzurum**, Yıl 1, S 1, 1 Ocak 1959, s.5-20.

DURSUNOĞLU, Cevat, "Erzurum'un Kurtuluşu", **Yakûtiye Dergisi**, 12 Mart 1963, s.4-6.

DURSUNOĞLU, Cevat, "Mustafa Kemal Paşa Erzurum'da", **TYE**, Yıl 1, S 3, Temmuz 1959, s.3-9.

DURSUNOĞLU, Cevat, "Ölümünün Haftasında", **Faik Ahmet Barutçu**, Trabzon Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Trabzon 1995, s.52-54.

"Erzurum Kongresi Delegatesi Cevat Dursunoğlu, Atatürk'ü Anlatıyor", **Ülke Gazetesi**, 8.11.1960, Yıl 1, Sayı 11.

KIRZIOĞLU, Fahrettin, "50 Yıl Sonra Erzurum Kongresi'nin Sağ Kalan Beş Mümessili", **Türk Kültürü**, Yıl VIII, S 85, 1969, s.53-67.

Bağlantılar [kaynağı değiştir]

- **Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü**

21/11/2024 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/cevat-dursunoglu-1892-1970/?pdf=3721> adresinden erişilmiştir